

Abdulhamid Cho'lpon. Qor qo'ynida lola (hikoya)

I

Bir, ikki, uch, to'rt... besh; besh... olti! Yetti, sakkiz, to'qqiz, o'n....

Kichkina, qizil ipdan bezalgan to'p (kaptov) aljib qochib ketib, yerto'la og'ilning devoriga yondoshib o'skan yosh qantak o'rikka borib tegdi-da, sakrab hovuzg'a «sho'p» etib tushib ham ketdi...

Qizlar barchasi birdan:

— Voy, o'laqolay, hovuzg'a tushib ketdi!—deb qich-qirishib yubordilar. To'pni tutish uchun quvalab borayotg'on Sharofatxon ham hovuz yonida qotib qoldi...

To'p suvga sho'ng'ib ketib hovuzning o'rtasidan chiqdi va qizlarning havasli, o'ynoqi ko'zlari oldida gerdayib, sekingina suza boshladi.

Barcha qizlar suv yuzida erkalanib suzib yurgan to'pga biroz qarashib turdilar-da, bu orada bir-birlariga boqishib yumshoqqina kulishib ham oldilar.

Toji qassobning kichik qizi Turg'unbush yugurib bo-rib og'ilning tomig'a chiqdi-da, bir chekkaga bosib qo'yilg'on tut o'tinidan bitta uzun butoqni sindirib olib, hovuz bo'yiga keldi va haligi butoq bilan suvni o'z tomonig'a torta boshladi; qizlar uning tegrasiga duv yig'ilib, to'pning suvdan chiqishini kuta boshladilar.

Suv yasama oqish bilan qizlar tomong'a oqa boshlag'ondan so'ng, yarim belidan suvga ko'milgan to'p dam botib, dam chiqib sekingina qirg'oqqa keldi. Qizlar qiychuv bilan ushlab ham oldilar.

Suv bilan shalabbo bo'lg'on to'pni Sharofatxon oldi-da, «Hu, qochmay o'lgin, tutulding-ku!» deb yerga urdi. Uning bu ishiga Abdulla jallobning qizi To'tixonning achchig'i keldi, darrov borib yerdan to'pni oldi va:

— Hoy, bunda nima yoziq? Buning joni bo'lmasa... o'zingiz tushirib, bu boyaqishni tag'in qarg'aysizmi?— deb to'pni suvda chayqab olg'ondan so'ng, labini tishlab, bor kuchi bilan siqmoqqa boshladi.

—Sharofatxon qizlarga qarab:

— Baribir, qancha siqib quritmoqchi bo'lsak-da, ho'l to'p chiqmaydur, endi boshqa kimning to'pi bor?

— Voy, o'la qolay, hech qaysinglarniki yo'qmi? Saltanat, seniki bor edi-yu?

- Meniki bor edi-yu, tunov kun Gulnor o'lgur, yo'qotib kelibdir...
- Bo'lmasa, o'yin tugabdir-da?
- Yo'q, boshqa o'yin qilamiz!
- Hu, o'laqolsun, to'p o'yinidan ham yaxshisi bormi?
- Hay, Sharofatxon, siz o'zingiz kira qolingiz, o'rus to'pingizni olib chiqasiz!
- O'rusto'pim yorilib edi-ku...
- Voy, essizgina, qachon?
- Qachonlari-yu...

Shu vaqtda bog'ning kichkina eshikchasidan. hovruqqancha yugurib bir kichkina qiz kela boshladi.

Turg'unbush birdan:

— Ha, ana mening singlim chiqib qoldi, uyga to'pga yuboraman!—dedi. Barcha qizlar:

— Ha, ha, Fazilatni yuboramiz!—dedilar.

Kichkina qiz— Fazilat yugurib kelib opasining bo'ynig'a osildi.

— Bir chekkaga chiqing, opa, sizga qiziq gapim bor.

Barcha qizlar birdan:

— Qizig'i o'lsin, qizig'i, aytaber barchamizg'a!

— Yo'q, opamning o'ziga aytaman.

— Bo'lmasa, opang bizga aytib beradir...

Egachi-singil hovuz bo'yig'a ketdilar... Eshmat qorovulning mamadana, qiziq gaplarni bilaturg'on qizi Tillaxon turib:

— Qiziq gapi nima bo'lar edi, aytmasa ham bilaman.

— Aytchi, bilsang?

— Nima bo'lar edi, Turg'unbushga kuyov kelgandir!— Barchalari kulishdilar.

Turg'unbush qaytib keldi-da:

— O'la qolsun, Tilla, menga kuyov emas, Sharofatxonga sovchi kelibdir!—dedi. Qizlar bir-birlariga qarashib oldilar. Sharofatxon qip-qizil qizarib, turg'on yerida

qotib qolg'on edi.

II

Sharofatxonning otasi Samandar aka ilgari ot chiqarg'on bir savdogar edi. Shuncha og'irchilik yillar-da, qiymat, kasod vaqtlarida ishini taraqlatib kelib, oxiri o'zg'on yili erta bahorda sing'on. Bor-yo'g'ini qarzig'a sotib berganidan so'ng, juda so'fi bo'lib eshonlarnikida chuvalashib qolg'on edi.

Erta bilan saharlab eshonnikiga ketar, zikr bo'lsa-bo'lmasa eshonning ishini qilib, kechqurun shomlatib uyiga kelar edi. Uyga kelgandan so'ng ham bir qoshiq quyuq-suyug'i bo'lsa totinib, malla joynamozning ustiga chiqib o'lturib, qahrabo tasbehni necha davr aylan-tirib «vazifa»larini o'qur, so'ngra to yarim kecha-sahargacha ho'ngur-ho'ngur yig'lar edi...

Bir kun eshonnikida katta va qizg'in bir zikr bo'ldi. Zikrga boshqa shaharlardan ham o'tli-nafas bilan o'qiyturg'on hofizlar keldilar. Xonaqohning ichi zich to'ldi. Erta bilan bamdoddan so'ng boshlang'on «zikr» xuftong'a yaqin zo'rg'a tugadi. Bir necha kishi o'zidan ketib u yer-bu yerda yumalanib qoldilar yong'on so'filardan bir-ikkitasi «jazava»ning ortig'lig'idan borib o'zlarini hovuzg'a tashladilar. Qisqasi, bu kun qiyomat bo'ldi.

Ertasi kuni erta bilan xonaqohning mehrobi oldi-da hazrat eshon o'lturganlar, ikki yonlarida uchtadan olti hofiz, bir o'n besh chamasi muridlar...

Eshon qutlug' boshlarini quyi solib «sukut»ga ketkanlar.

Tashqarida to'polon, shovqin, biri qo'y yetaklagan» biri non ko'targan, biri kiyim sarpo...

Samandar aka xonaqohdan chiqdi, haligi nazrlarning barchasini ko'rdi, ko'zdan o'tkazdi.

— Ha balli, barakalla, Sulton Orifning jamollarini ko'ring!— deb javrab, hazrat eshonning quchog'-quchog' duolarini xonaqohdan chiqarib berib turg'on so'fi kulib, o'ynab Samandar akaga qaradi-da:

— Ha, boy aka, nazrdan darak bormi?—dedi, Samandar aka darvozadan chiqar ekan:

— Bo'lib qolar, so'fi!— dedi.

Samandar aka uyga kelguncha ko'nglidagi tuyg'ular bilan tortishib keldi. O'zining piri va ustoziga tuzukkina, kattagina, iloji bo'lsa boshqa muridlar bera olmag'on bir narsa bermakchi edi. Biroq, uyda arzigudek bir narsa yo'q. Arziyturg'on narsalari bo'lsa, barchasi qarzg'a ketkan... Ko'p o'yladi, biroq hech bir narsaga ko'ngli qaror topmadi.

— Agar ilgorigi vaqtim bo'lsa, ola qashqani tutar edim...

Ko'ngli og'ridi, bir zamong'i boyliqlari, davlatlari esiga tushdi: ola qashqasi, to'ruq yo'rg'asi, bo'yi tevadek Maskov zovud oti... uch fayto'n, yer-suvi...

Uncha-munchani berishni o'ziga ep bilmadi. Boshqa nazrlarni bosib ketgundek bir narsa berishga o'ylar edi.

Birdan Yo'ldosh boyvachcha esiga tushib ketdi.

— Yo'ldosh boyvachcha o'n botmon guruch, bitta yaxshi uloqchi ot, bosh-oyoq kiyim berdi...

Shunday xayollar bilan havlisiga yetib, ichkari uyga kirmakchi bo'lg'on edi, xotini to'xtatdi:

— Ichkarida xotinlar bor, siz tashqari uyga kirib turing, qo'noqlarga osh-suv qilg'on edim, men sizga osh olib chiqay!

Samandar aka kichkina tovoqdag'i oshni yolg'iz ultirib yemakka tutindi. Oshni yarimlatg'on ham edi, oldiga xotini chiqib qarshisiga o'ltirdi:

— Yaxshi ham kelib qoldingiz, otasi, qizingizga sovchilar kelib, men nima deyishni bilmay turib edim!

— Kim ekan ular, qaerdan ekan?

— Anovi Aziza otin bilan Rustam akaning xotini... o'zingizning eshoningiznikidan sovchi bo'lib kelishibdirlar... Endi eshonning o'zlari ham «qarib quyilmag'on, achib suyilmag'on»lar, deya ikkita xotinlari ustiga tag'in bu...

Bu so'zni eshitishi bilanoq Samandar akaning ko'zlari chaqchayib ketdi:

— To'g'rimi, eshonnikidanmi, to'g'rimi? Eshon nega o'zimga mazmun qilmadilar ekan?

— Endi katta odam, men sovchilarga hali qizim yosh, endi 17 ga chiqdi, dedim. Shunday deb javob bera qolaymi?

Bu vaqt kimdir, tashqaridan bir xotin tovushi eshitildi:—Qumribush, qo'noqlar turishdilar!—Qumribush o'rnidan turdi, eriga bir nima degandek qaradi.

Samandarboy bir yosh qizini, bir eshonni, boyagi nazr-niyoz masalasini, eng so'ng kimsan hazrat eshonning kuyovliklarini o'ylab turdi-da:

— «Bitta qizimiz bo'lsa, hazrat eshonimizg'a tutdik, sadag'alari ketsun!» degil!— dedi.

Qumribush kutilmagan bu gapdan oqardi, ko'kardi, suvratdek qotib devorga suyolib qoldi...

III

Sharofatxon Samandar akaning bitta-yu bitta qizi edi. Bu qiz shu tegraning ko'rklilikda, chevarlikda, sho'xlik va o'ynoqlikda bitta-yu bittasi edi. Mahalla-ko'yning o'spurunlaridan ikkita-uchtasi bir yerga yig'il-salar, topg'on-tutg'onlari shul Sharofatxon masalasi bo'lur. «Bu qiz qaysi xudo yarlaqag'onniki bo'lur ekan? Kimning uyini obod qilar ekan?» deb bosh og'ritarlar edi.

Sharofatxonning eshonga berilish xabari chiqqondan so'ng, butun mahalla-ko'y yana bir necha kun shuning dovrig'ini qilishdilar.

Ko'chada qator-qator aravalar chopishib, bir-birlaridan o'zishadirlar.

O'n-o'n besh aravaga to'lg'on xotinlarning tartibsiz «yor-yor»lari dunyoni buzib, ko'kni ko'tarib borar edi.

Sandiq, ko'rpa, gilam, tugun va boshqa narsalar yuklagan va yuklar ustiga yana bitta-ikkita kampir o'tqizgan aravakashlar ilgarigilardek bir-birlari bilan basma-baslashib chopishar edilar.

Shu guldirdir-sholdir, shovqin-suron, qiy-chuv bilan ketayotqon ko'ch eng so'ng eshonning eshigiga yaqinlashdi. Ko'chaning o'rtasig'a gurullatib yoqilg'on, alangasi osmong'a chiqqon o'tning tegrasiga to'plang'on bir to'p erkaklar tovushlarining boricha «yor-yor»ni cho'zg'on; ularning berigi biqinida boshiga paranji yoping'on, chopon tashlag'on, ro'mol tutg'on xotinlar, kelinlar, qizchalar... o'z oldilarig'a katta to'p bo'lib, ular ham «yor-yor»ni qo'yib yuborg'on edilar.

Taxta-taxta ko'puruq taxting bo'lsin, yor-yor,

Payg'ambarning qizidek baxting bo'lsin, yor-yor!

Uzun-uzun arg'amchi halunchakka yor-yor,

Chakan ko'nglak yarashar kelinchakka yor-yor.

O'tning tegrasiga to'plang'on er-xotin barchasi birdan: «Kelin keldi, kelin keldi!» deb yuborishdilar. Bir necha yigit quchoq-quchoq g'o'zapoya olib chiqib, o'tning o'rtasig'a tashladilar, o't yana kuchaydi, yana alanga berdi.

Har kim pitirlab qimirlab qoldi. Bolalar qiz kelayotg'on tomong'a qarab chopishib ketdilar.

Shovqin, to'polon orasida aravalar yetdilar. Xalq orasida:

— Ana kelin, ana qiz tushgan arava!—degan gaplar boshlandi.

Aravakash kelinli aravani «namoyishkorona» bir suratda o'tning o'rtasidan otni qamchilag'oncha olib o'tib, eshikka yaqin bir yerda to'xtadi.

— Kuyov pochcha, kuyov pochcha! Taqsirim qanilar? Qoch, qoch,— degan tovushlar ko'tarildi.

Bir vaqt oppoq soqolli, qari, bo'shashg'on bir chol (kuyov to'ra) ustiga zarbob to'n kiyib, katta o'rama bel-boq bog'lag'oni holda birmuncha oqsoqol muridlari o'rtasida sekingina sudralib aravaga yaqinlashdi. Yana xalq o'rtasida:

— Ko'taring-a, kuyov pochcha, ko'taring-a!

— O'zingizni tetik tuting, taqsir!

— Ha, taqsir, ko'taring!

Chol titrak qo'llarini aravaga uzatib, qizni ko'tardi va bir-ikki odum bosg'ondan so'ng yerga qo'ydi.

Yana xalq chuvirlashib ketdi:

— Barakalla, taqsir, barakalla!

— Bo'sh kelmadilar taqsirim!

— Hali bellari baquvvat ekan taqsirimning!

Bu shovqin, qiy-chuv, to'polon yarim kechaga borib to'xtadi. Haligi tomosha o'rni bo'lg'on ko'chada kishilar arib, qop-qorong'i, jimjit bir go'ristonga aylandi.

IV

Bu vaqt eshonning eshigidan ikki yosh yigit chiqdilar.

— Ho'x-ho', ko'cha juda qorong'i-ku!

— Shuni aytgil-a, osmonda dorig'a ham bitta yulduz topilmaydur!

— Yuraber. Bu kecha xuddi eshonbobongning ko'nglidek bo'libdir.

— To'g'ri-ya, men qizg'a achinaman, boyaqish kelib-kelib kimniki bo'ldi-ya!..

— Nimasini aytasan, otasining uyi kuysun, odam emas ekan!

— Soqolini oppoq tutadek hilib, nevarasidek bir qizni aravadan olishini qara, kishi chidamas ekan. Shuni bir narsaga o'xshatg'um keldi-yu, o'xshata olmadim-da!

Shu choq bir burchakda ko'cha poylab yotg'on Mamat qorovul yig'lag'onday qilib hushtagini chalib oldi-da:

— Nimasini aytasiz, yigitlar, dunyo o'zi shunday teskari dunyo ekan... Lolaning ustiga qor yog'di!..— dedi.

Yigitlar javob bermadilar va qorong'iliq quchog'ig'a kirib yo'q bo'ldilar...

Seni ko'p ko'rmasun

(Farg'ona hayotidan)

— Hah, tangrimga shukr, oh, uxlab ketdi! — dedi va eski to'shaklar orasida to'lib-toshib uxlab yotqan bolasig'a ona muhabbati bilan uzoq-uzoq tikilib qarag'andan keyin:

— Jindak mizg'ib olay,— dedi va boshini sekingina bolishqa qo'ydi.

Bu kattagina bir qishloqda o'tib yotqan bir ro'zg'or, u bolasini uxlatg'an Xadichaxon degan yosh bir juvon. Uxlab yotqan bola bo'lsa, uning kichik o'g'li Ishoqjon edi.

Ishoqjonning otasi Roziqjon o'sha qishloqlik bir dehqon yigit bo'lib, to'rt-besh tanob yeriga o'zi ishlab, besh-olti yildan beri shu ro'zg'orini aylantirib kelar edi.

Ro'zg'or katta emas: bir xotuni, bir onasi, ikki o'g'li va bir o'zidan iborat kichkinagina bir yig'in edi.

Inqilobdan bir-ikki yil burun yangi uylangan vaqtlarida ro'zg'ori yaxshi, tinch, bir xilgina o'tib turgan edi. Inqilob bo'lib, mana, ichki urushlar boshlanib, yurt urush maydonig'a aylangandan keyin talag'a chiqib dehqonchilik qilish qiyinlashib, ro'zg'orni keldiratib olib borish ham juda og'ir bo'lib qoldi. Shunday bo'lsa hamki, yosh, g'ayratlik, lekin yoshlig'idan beri tinchlikni sevib katta bo'lg'an Roziqjon kuch va quvvatini, g'ayrat va harakatini birga o'n oshirib, bir qarich tuproq ustida ishladi. So'ng chog'larg'acha ro'zg'orini tebratib keldi.

Ro'zg'orning ichki hojatlari uchun ikkita sog'im sigir, bitta qo'shchi ot orttirdi. Shunday qilib, bu turmush o'tgan yili shu chog'larg'acha bir xilda davom etib keldi.

Bultur shu vaqtlarda Roziqjon u... xuftong'acha taladan qaytmasdan, kechikib qoldi.

Xadichaxon zamonning tinchsiz vaqtparida erining kech qolishidan qo'rqsa ham, «bugun o'roqni bo'lsa, narigi jo'gari tomong'a suv bog'lamoqchi edi», deb shu bilan o'zini yupatdi. Yarim kecha — sahar bo'ldi. Roziqdan xabar bo'lmadi. Xadichaxon bilan qari kampir og'ir bir iztirob ostig'a tushgan edilar.

Eshikni qoqdilar.

Eshik ochmoq uchun chiqib ketgan kampir: "Voy bolam"lab yig'lab kirdi. Ko'ngli buzulg'on Xadichaxon irg'ib tashqariga chiqishi bilan uch erkakning qo'llari ustida qora qong'a bo'yalib yotgan Roziqni ko'rdi!

Bir nafas to'xtadi, na yig'i keldi, na boshqa, bosh qotdi. Keyin o'likni bo'yraning ustiga qo'yib ketayotkan kishilardan:

— Voy, bu nima gap? — deb so'radi.

Qishloq kishilari shoshilmasdan, hovliqmasdan, vazminlik bilan:

— Kelin, bu taladan kelayotib yo'lda beklar otib ketibdur,— deb javob berdilar...

Shunga bir yil bo'lib o'tdi.

Roziqjon esdan chiqayozib qoldi. Xadichaxon bolasi Ishoqni uxlatib bo'lib, o'zi bolishqa boshini qo'yg'an vaqtida Roziqjon xayolig'a tushdi. Undan keyin uxlay olmay, uzoq-uzoq o'ylanib yotdi.

Kun chiqqan, tig'lari panjara orqali cho'zilib uy ichiga kirganlar edi. Uxlay olmadi, bolasiga yana bir tikilib olg'ach, boshig'a kalta kamzulini yopib, to'ppa-to'g'ri ko'chaga chiqdi. Besh qadam yurib, chap qo'ldag'i tor ko'cha bilan talag'a chiqdi. Talada ishlab yotgan dehqonlarga qarab, Roziqjonni tugalgina esiga solmoqchi edi.

Bu yil bir muncha yerga paxta ekilgan, ana shu Turdiali o'z yerida paxta chopib turadur. Tutning tagiga o't yoqib, kichkina chovgunchani qaynatib qo'yg'an: to'nini tutqa ilgan...

Oh, agar shu Roziqjon bo'lsa edi, choydosh qo'yib choy damlab, zog'ora non bilan olib chiqar edi... Ko'ngli to'ldi, ko'ziga xohlar-xohlamas bir tomchi yosh keldi. Ko'z yoshlarini kir-mog'or yengi bilan sekingina artib, yana uyga qaytdi. Ko'cha tarafdagi eshikni ochib, ichkariga kirishi bilan kampir yo'liqib:

— Sobirjonni ikki xurmacha qatiq berib, shaharga yubordim: «Darrov sotib, bir qadoq-yarim qadoq go'sht olib kel!» — dedim, bolam bechora ketdi,— dedi.

Kelinning aqli talada, bir vaqtlar talani yashnatqan Roziqjonda edi. Anglar-anglamas bir ahd bilan, bo'shangg'ina, eshitar-eshitilmas qilib:

— Yaxshi qilibsiz,— dedi.

Shu bilan indamasdan uyga kirib ketdi.

Peshin bo'ldi, kech kirdi. Sobirjondan darak bo'lmadi. Kampir bilan kelin talvasag'a tushdilar. Darhol qo'ni-qo'shnig'a xabar berib, qo'shnining katta o'g'li Xolmatni otqa mindirib shaharga yubordilar. Xolmat u kecha qaytmadi.

U kechani kampir bilan kelin bir do'zax azobida o'tkazdilar, choy ham ichmadilar, ovqat ham yemadilar.

Ertasi erta bilan Sobirjonning o'ligini ko'tarib Xolmat keldi. Yig'i-sig'i orasida so'rag'anlarga Xolmat yigit sira pinagini buzmasdan:

— Shaharda otish bo'lg'an ekan... O'q tekkandur, yo armanlar otib ketgandur,— deb javob berdi...

Xadichaxon 23 ga qadam bosqan. Lokin hech kim uni 23 da demaydur; bilmagan kishilar uni qari juvon, 35 larga kirgan bir xotun deydurlar. Uning aqli, hushi ham joyida emas, qishloq bolalari: «Xadi jinni» deb ot qo'yg'anlar. Muning ahvolini yaxshi bilgan kishilarning hamma vaqt unga rahmlari keladur, «bechora juvon» deydurlar.

Bechora juvonning kichik o'g'li Ishoqjon ham kasal. Munday zamonda tabib, doru darmon ham topilmaydur.

Bechora xotun bezgak changalida qaltirab yotqan bolasini zaharlik ko'z-yoshlari to'kub turib, qurub-qotib kyotgan bag'riga bosadur-da:

— Bitta-yu bittam, yolg'uz qo'zichog'im, xudoyim senigina ko'p ko'rmasin!..— deydur. Va tiqilgan, bo'g'ulgan nafasi bilan uzulub-uzulub yig'laydur...

1923 yil.

t.me/e_iqro